

Székely László: A személyiségi jogok hazai elmélete. A forrásvidék

(Budapest, Eötvös József Kiadó, 2011. 191 oldal,
ISBN: 978 963 312 079 8)

Székely László könyvét végigolvasva, az opponens is átélte – ahogy ez a Szerzővel is minden bizonynyal megtörtént – annak a schwarzwaldi parasztembernek a bensőséges élményét, aki kiment a Feketeerdőbe, rátette a kezét a forrás vizére, és úgy érezte, hogy a Duna folyamát tartotta a kezében. És ez akkor is így van, ha először csak a folyam egyharmada fért a kezébe, mert már akkor is megragadta a víz sodrásának további útját, csörgedezését, zuhanását, újbóli feltámadását és kibontakozását. A Szerző a készülő teljes mű ezzel a harmadával hitet tesz Staud Lajos meggyőző hitvallása mellett, aki szerint „a forrásokból kell elsősorban meríteni, hogy jogi gondolkodásunk önállóságát és fegyelmettségét megmenthessük, s vérünnké váljék az a tisztelet, amelyet a törvény iránt éreznünk kell”.

A Szerzőnek a személyiségi jogok elméletéről szóló – egy nagyobb lélegzetű munka első részeként megvalósult – darabja, amely önmagában is teljes, önálló és magas színvonalú szellemi alkotás, a téma hazai forrásvidékét járja körül, a történetírásnak azzal a módszerével, amelyet Sólyom László a téma kutatásának egyik lehetséges járható útjának nevezett. Sólyom szerint – aki monográfiája megírásának egy másik, kacskaringósabb útját választotta –, a téma feldolgozásának másik lehetséges módszerbeli véglete egy nemzeti jog általánosító érvényű feldolgozása.¹

A Szerző – ráérezve a történeti jogi iskola géniuszának, Friedrich Carl von Savigny-nak a zsenijére, aki szerint „a történelem az egyedüli útja annak, hogy saját álláspontunkról valódi ismereteket nyerhessünk” – a személyiségi jogok történetírásának, annak konkrét társadalmi hátterét is vizsgálva, ezt a másik módszerét választotta ahhoz, hogy végső soron munkája további részeiben majd megvilágítsa a mai modern személyiségi jogok természetét. Így a Szerző könyve hiánypótló jellegű. Nemcsak azért, mert eszerint módszerben is alapvetően különbözik Sólyom azonos tárgyú monográfiájától, de azért is, mert a személyiségi jogok hazai polgári jogi pályafutása – a kezdetektől a századforduló körüli és utáni nagy korszakáig, ideértve a kodifikációs törekvéseket is – a magyar jogirodalomban mindeddig hiányzott. Sólyom például a személyiségi jogok történetét tárgyaló nagy ívű tablójában alig két oldalt és mindössze két lábjegyzetet szánt arra, hogy – mintegy marginálisan – felemlítse a Szerző könyvének egyik súlyponti magját alkotó meszlényi életművet és a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv különböző tervezeteit.

A könyv úgy elméleti – sőt bölcséleti –, hogy történeti. Nem leíró, hanem eszme- és kodifikációtörténet. A 19. század vége, a századforduló és az új század első évtizedeinek szellemhistóriáját úgy hozza a múlt gyomrából felszínre, hogy az olvasónak az a benyomása, mintha a ‘magyar Buddenbrookok és Hagenströmök’ szembenállása, az eötvösi-deáki örökösök és a modern szabadelvű liberálisok szellemharca valóságosan megelevenedne a magyar politika- és kultúrtörténet színpadán.

¹ SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*. Budapest, Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 1983. 47–48.

Mindezt lebilincselő stílusban, nyelvi tömörséggel és leleménnyel és olyan beleéléssel, amely a kor kései bűvárai között egészen kivételes és egyszerű.

Azzal azonban, hogy a Szerző kutatási módszerével a legmélyebb bepillantást enged a kor politikai, közjogi, államfilozófiai és jogbölcseleti eszméáramlataiba, valamelyest a közjog–magánjog dichotómiájának csapdájába is esik. A Szerző ugyanis – elszántsága és hite szerint – paradox módon egyrészt egy közjogi behatásokkal szemben ellenállóbb, igényesebb és tisztábban magánjogi személyiségi jogi elmélet bemutatásán és kimunkálásán fáradozik, másrészt viszont mindezt politikai-közjogi eszméáramlatokból forrásozva teszi. Ha nem így lenne, nem lett volna szükség a forrásvidék eszmetörténeti háttérének – a könyv közel egynegyedét kitevő – vázlatára, amelynek gazdagsága, gondolati ereje nélkül talán nem is volna érthető a magánjogi kodifikációkísérlet modern, vagyis liberalizmusellenes és szociális koncepciója.

A Szerző már korábban is – más helyen – hangot adott annak az e sorok írója számára roppant tiszteletreméltó nézetének, hogy a személyiségi jogok valódi értelmét, magyarázatát csak a polgári jogon belül találhatjuk meg.² Szerinte a magánjog „közjogiasodásának” folyamata az „ilyen állásfoglalásokat” valló szerzőket arra „bátorítja”, hogy a személyiségi jogok védelmi intézményének jogideológiai indokait a polgári jogon kívüli legitimációval (is) megalapozzák.

E sorok írója ezzel kapcsolatos – a Szerzővel némileg ellentétes – álláspontját már több helyen kifejtette,³ itt pusztán arra utal, hogy nézetével korántsem áll egyedül „egy kicsike kis magányos szfinxként a nagy sivatagban” (Bernard Shaw), hanem – hogy csak a hazai civilisztikatudomány élvonalából idézzem szerzőket – Harmathy Attila például azt hangsúlyozza, hogy korunkban a magánjog egyszer csak arra ébred, hogy az alkotmányjoghoz kell fordulnia számos polgári jogi kérdésben,⁴ Sólyom László pedig még koherensebb magánjogi és alkotmányjogi összefüggésekre mutat rá.⁵ Sólyom személyiségi jogok elméletéről szóló monográfiájának pedig egyik központi magja éppen az autonóm struktúra politizálása – és benne a személyiségi jogok politizálódása –, az alkotmányos alapjogok és a magánjogi személyiségvédelem relatív összeolvadásának a bemutatása, és annak kimunkálása, hogy hogyan hatják át az alkotmányos jogok a polgári jogot, s azok hogyan érvényesülnek nemcsak a polgároknak az állammal szembeni, de egymás közötti kapcsolataiban is.

S bár a Szerző *explicit* álláspontja más, az eszmetörténet genezisének óriási gazdagságú vidékét – annak szerteágazó ösvényeit keresztül-kasul – bejárva, szelleme mégiscsak az állami szerepvállalás ontológiai alapkérdése körül kalandozik, feltehetően éppen azért, mert a személyiségi jogok magánjog-bölcseleti és kodifikációs teljesítményeiben nagyon is erőteljesen ott munkált a politikai-közjogi gondolkodás szelleme.

Egy rendkívüli eszmetörténeti, bölcseleti munka értékelésekor akár még barbarizmusnak is tűnhet, az opponens mégis megkockáztatja megjegyezni, hogy manapság nincs – vagy alig van – bírói ítélet hazánkban, amely az ún. hozzátartozói eszmei kárigények tekintetében – a ‘privacy’ polgári jogi szabályozásának a hiányában – ne közvetlenül az Alkotmány 15. §-ára alapozná döntését amiatt, hogy a károkozó a halálos eredménnyel megfosztotta a károsultakat attól az alapvető személyhez fűződő joguktól, hogy abban a csaknem megközelíthetetlen misztériumban éljük életüket, ami a család. És egyáltalában nincs – még felsőbb bírósági határozat sem –, amely a közélet szereplőinek személyiségvédelmi pereit ne közvetlenül az Alkotmány 60–61. §-ai alapján bírálná el, továbbá

² LENKOVICS Barnabás – SZÉKELY László: *A személyi jog vázlatja*. Budapest, Eötvös, 2000. 89.

³ LÁBADY Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2000/2. 13–19.

⁴ HARMATHY Attila: A polgári jogi kodifikációról. In *Nizsalovszky Endre Emlékkönyv*. Budapest, ELTE-ÁJK, 1994.

⁵ SÓLYOM László: Polgári jogi kérdések az Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Jogtudományi Közöny* 1994/3.

amely ne indokolná – a testi-lelki integritás sérelme miatti – immateriális kártérítésben marasztaló ítéletét az Alkotmány legmagasabb szintű testi és lelki egészséget biztosító 70/D. §-ával, *nota bene* van olyan, a Legfelsőbb Bíróság által hozott ítélet, amely a politikai tartalmú és az Alkotmány 70. §-ában deklarált demokratikus választójog megsértéséhez fűzött polgári jogi személyiségvédelmet, és az ugyancsak politikai tartalmú gyülekezési szabadságjogot durván sértő közhatalmi-rendőri brutalitásokkal szemben a bíróságok megint csak személyiségi jogvédelmet alkalmaztak – az Alkotmány 62. §-ára hivatkozással – magánjogi oltalomként.

Egy jogbölcseleti tézis Achilles-sarkának a felhívására a bírói gyakorlatban kiépülő – és terjedő – alkotmányjogi személyiségvédelem bemutatása szakmai szempontból eretnenségnek, sőt szakmai gyengeségnek tűnhet, a jogtudomány azonban mégiscsak alkalmazó tudomány, amelynek keretében bírói mérlegeléssel – az Alkotmány keretei között – körvonalazhatók a polgári jogi autonómia egyre szélesedő új határai.

A könyv középpontjában álló magánjogi elméleteket roppant magas színvonalon tárgyaló, szintézist – „egy magasabb harmóniát” – kereső és teremtő értékelését megelőzően a dolgozat a személyiségi jogok archaikus hazai elődeinek bemutatására szán egy alfejezetet, és ezzel a személyiségi jogok kérdését a magyar polgári jog fejlődéstörténetének egészébe ágyazza. Ahogy ezt a Szerző meggyőzően bizonyítja, a személyiségi jogok tényleges kötődését kezdetben a vagyoni jogokhoz, a vérbosszút már a *compositi*óval megváltó ősi, primitív korban a sértettnek járó ‘büntetés’ jellemezte, amely büntetőjogi – tehát közjogi – karaktere ellenére a mai nem vagyoni kártérítés (sérelemdíj) archaikus előképe. Az intézmény a magyar államiság kezdetén már Szent István Dekrétumaiban megjelenik, természetesen deliktuális-büntető és nem személyiségi jogi tényállásként, és pedig a dolgozatban feltártakon túl a Második Könyv 13. Fejezetében a szolgák megöléséért, a 25. Fejezetben pedig a lányok elrablásáért a sértettnek (családjának) (is) járó 10, közrendüeknél pedig 5 tinóra szóló büntetés mint elégtétel, amely eleink ősi törvénykezésében a szolgák vagyoni értékén túl személyi értékét is, továbbá a leányok személyes szabadságát oltalmazta, illetőleg ezek megsértését eszmei kártérítéssel is szankcionálta (*Corpus Juris Hungarici*).

S bár az könyv következő oldalain a különböző hatalmasságok, bírságos bántalmak, azaz a személy elleni ‘magyar injúriák’ úgy nőnek ki a felkutatott, idézett törvényművekből, mint a földből a fák, a dolgozat nem említi a Tripartitumból a „patvarkodást”, melyet Werbőczy a „nyelvvaltság”-gal együtt tárgyal, s amely a csalárd „perzaklatás”, indokolatlan bíróság elé „czitálás” tényállása volt, minthogy „leginkább abból szokott eredni, hogy a pereket kétszer vagy jóval többször indítják meg és folytatják” (25. Czím), avagy – ahogy ez a jogkönyvben szerepel – „a patvarkodás az a mikor valaki akárki ellen valamely pert csalárdul kétféle szín alatt vagy különböző úton-módon indít és támaszt” (70. Czím 1. §). A perzaklatás – mint a zaklatott személyek szabadságát és jóhírű tisztességét sértő bírságos bántalom – szankciója „kétszáz arany forintot tevő ötven gira” volt, melynek két részét a bíró, harmadikát pedig a sértett kapta (70. Czím 5. §).

Kuriózus törvényi tényállásként idézi fel az opponens a mezei rendőrségről szóló 1840. évi IX. törvényt, amely az elvert csősznek járó fájdalomdíjról rendelkezett, s amely felemlítésre azért érdemes, mert hazai tételes jogunkban – az oktrojált ABGB-t ide nem számítva – elsőként szabályozta a személyes jogsértés adekvát szankciójaként a fájdalomdíjat.

A könyv egy további pillérét képezi az intézmény kodifikációtörténeti analízise. A Szerző helytállóan hangsúlyozza azt a rendkívüli megtermékenyítő hatást, amelyet a magyar általános polgári törvénykönyv tervezete első szövegének (1900) megjelenése az elméletre, a jogi közgondolkodásra és a jogtudományra gyakorolt (bár Schwarz Gusztáv – dacára annak, hogy a tervezet egyik eszmei alkotója és redaktora volt – a szöveg közzétételét elhamarkodottnak és idő előttinek mond-

ta,⁶ de a személyiségi jogok forrásvidékének útvesztőiben nem talált rá néhány előzményi „búvápatakra”, amelyekről ehelyütt érdemes szólni). Apáthy István már 1882-ben a kodifikáció előtörténetéhez tartozó kötelmi jogi rész szövegtervezetében megkonstruálta – igaz, a kártérítés egyik nemeként, de a személy integritása megsértésének szankciójaként – a fájdalomdíjat, amelynek révén a sértett fizikai és lelki fájdalma „kellemes érzés okozása által ellensúlyoztatik”⁷ Schwarz Gusztáv pedig már 1890-ben a leghatározottabban úgy foglalt állást, hogy a személyiségi jogok megsértéséért járó nem vagyoni elégtétel és a fájdalomdíj nemcsak régi jogunk szellemének felel meg, de tárgya a legkitűnőbb törvényhozásoknak és a legelőrehaladottabb államok joggyakorlatának.⁸

A könyvnek a forrásvidék kodifikációs síkú feltérképezését adó következő részével kapcsolatban e sorok írója hiányérzetének ad hangot. A Szerző a személyiségi jogok bírói gyakorlatban történő megjelenésére és alakulására ugyanis egyáltalában nem fordít figyelmet. Igaz, kutatási módszere elméleti és bölcséleti. Csakhogy dolgozatában nemcsak eszmetörténetet, hanem kodifikációtörténetet is írt. Márpedig a magyar magánjogot – különösképpen ebben a körben – a törvénytervezetekkel együtt a bírói gyakorlat ‘kodifikálta’ – jogalkotó módon. Ezt a Kir. Curia 1914-ben egyik döntvényében nyíltan így mondta ki: „a bírói gyakorlaton alapuló jogszabály...”⁹ És ez a gyakorlat a kodifikációs tervezetekkel párhuzamosan kereste a személyiségi jogok helyét a hagyományos magánjogban, s bár kacsaringós ösvényeken át, de többnyire meg is találta. A jogtudomány képviselői és az elmélet művelői erre a szerepvállalásra leggyakrabban azt mondják, hogy a bírói gyakorlat a tudomány megtámogatásával alakul. És ez igaz is. De az is lapidáris igazság, hogy a jogalkalmazás megtermekeztető módon hat az elméletre. S bár ritka, de cáfolhatatlan igazság végül az is, hogy egyes – különösen felsőbbbírósági – ítéletekben megfogalmazásra kerülnek olyan eszmék, elvi tételek, elvont elméleti általánosítások, amelyek dogmatikai problémákat érintenek.

Meggyőzően illusztrálja mindezt – éppen a személyiségi jogok magánjogi védelmével összefüggésben – a Kir. Curia 20. század eleji gyakorlata. A Kir. Curia például már a századelőn jogegységi elvként mondta ki, hogy személyiségi jogsértés mindaz az erkölcsi veszteség, amelyet „a sértett személyének, állásának, társadalmi helyzetének, foglalkozásának, emberi méltóságának kijáró tisztelet, megbecsülés, bizalom, tekintély és a személyiséggel kapcsolatos egyéb hasonló értékek csökkentésével vagy megszüntetésével szenved azok körében, akikkel életviszonyai kapcsolatba hozzák, nem különben az ez által okozott érzékeny lelki fájdalom és ségyenérzet”¹⁰

A szerepváltozással kapcsolatos bírói gyakorlat figyelemmel kísérése már csak azért is indokolt, mert a jogalkalmazás ugyanazt az utat járta be, mint az elmélet. Tudniillik a judikatúra fokozatosan elrugaskodott a személyiségi jogok oltalmazása során a kárszemlélettől, és azt meghaladva az ember személyiségét alkotó értékekre, az emberi méltóságnak kijáró tisztelet és megbecsülés, a becsület és a jóhírnév védelmére összpontosított, és ezzel az intézmény az autonómia biztosítására és a vagyoni viszonyoktól független személyiségi jogok garantálására került bevetésre.¹¹

A bírói gyakorlatra vonatkozó észrevételek dacára persze még igaz, hogy a Tervezet közzététele volt az a csomópont, amelynek folytán a magánjog szellemtudománya – benne a személyiségi jogok

⁶ SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: *A Magánjogi Törvénykönyvről. Tanulmányok és bírálatok*. Budapest, 1909. 3–4.

⁷ APÁTHY István: *Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Indokolás a kötelmi joghoz*. Budapest, 1882. 180.

⁸ SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: *Magánjogi fejtegetések felsőbbbírósági határozatok kapcsán*. Budapest, 1890. 132.

⁹ SZLADITS Károly – FÜRST László: *A magyar bírói gyakorlat. Magánjog*. Budapest, Grill, 1935. II. kötet, 157.

¹⁰ Jogi Hírlap Döntvénytára. II/528.

¹¹ LÁBADY Tamás: Elégtétel a nem-vagyoni károkért a 20. század első felének magyar magánjogában. In HAMZA Gábor – KAJTÁR István – ZLINSZKY János (szerk.): *Tanulmányok Benedek Ferenc tiszteletére*. Pécs, JPTE-ÁJK, 1996. 188–195.

kérdése – a század elején hazánkban megelevenedett, ahogy ez például a Corpus Juris újjáélesztésével a 11. században Bolognában történt. Vele a civiljog tudományának és a jogászságnak olyan új minősége emelkedett fel, illetőleg bontakozott ki, egy olyan magánjogi ‘szellemhistória’ vette kezdetét, amely előzményeitől alapvetően különbözik, s amelynek dogmatikai – a kor és az alkotók szellemi szférájából kinövő – felvirágzását a Szerző a személyiségi jogok élettörténetének, kifejlődésének aspektusából utánozhatatlan beleéléssel tárja az olvasó elé. A könyv e – terjedelmileg is legnagyobb és tartalmilag leggazdagabb – részének az értékelése kapcsán az opponens Thomas Mannra asszociál, aki bibliai tárgyú József-trilógiájának nyitányaként írja le, hogy a múlt mennyire meghatározza, átfogja, sőt teremt az emberi gondolkodás egészét. A könyv e része igazolja a Szerző személyiségi jogokról való gondolkodása múltból forrászó folyamatosságát és azt, hogy mindezt a múlt nagy elődeivel való szellemi azonosság síkján éli át.

A könyv itt építkező alfejezetei közül az opponens számára a legteljesebb szellemi élményt a Meszlény-életmű kibontása jelenti, az, ahogy a Szerző Meszlény ezidáig messze érdemein alul és méltatlanul figyelmen kívül hagyott alkotó zsenijét és ethosát piedesztálra állítja, ahogy alakját megejtő szépségű stílusával és meggyőző értékelésével – analitikus módszerrel – kifaragja, ahogy életművéből a személyiségi jogok védelme liberalizmusellenes szociális koncepcióját közvetíti, a személyiségi jogoknak a liberalizmus ‘rideg anyagiasságával’ való absztrakt szembeállítása útján.

Anton Menger szociális jogfelfogásából forrászva és az uralkodó német álláspontot – amely szerint a magánjog tárgya a vagyon és minden, ami nem vagyonjog, tulajdonképpen nem is a magánjogba való – a magánjog lényege tekintetében sajnálatos tévedésnek minősítve, Meszlény szociális igazságot kereső – a Szerző által ezzel az idézettel nem hangsúlyozott – alapteorémája volt, hogy: „ez a felfogás háromszorosan téves; először: mert individualisztikus, másodsor: mert materialisztikus, harmadszor: mert önmagában is illogikus. Annak az elvnek az uralma, hogy minden egyes ember »önczél«, magáért és magának él csak, letűnt az észjogi doktrínák letűnésével; annak az elvnek az uralma, hogy a magánjog az embernek csak pénzben kifejezhető értékei megoltalmazására való, letűnt a római jog omnipotenciájának tévesztésével”.¹² A magánjognak ezért csapást kell mérnie „a gazdasági fétiszizmusra”, és a vagyontalanok védelmét kell előtérbe állítania a vagyonosokkal szemben.

Ehhez a koncepcióhoz – mondhatni, új magánjogi dogmatikához – képest, figyelemmel az könyvben szinte kimerítően elemzett kortársi további szerzők hasonló, a személyiségi jogokat „a társadalmi harc szempontjából” jelentősnek tartó ‘hadüzenetére’, amely üzenet a vagyontalanok védelmét fogalmazta meg a vagyonosokkal szemben, túlságosan is sommásnak és bizonyos értelemben vulgárisnak tűnik az opponens számára a Szerzőnek az a következtetése, hogy a kor szociális egyenlőséget és igazságot kereső ‘remekírói’ azt tartották, hogy a személyek „új egyenlősége a tulajdonviszonyok egyenlőtlenségének fenntartása mellett, azokra tekintet nélkül is kifejezhető, és a javak elosztásának társadalmi egyenlőtlenségei az új jogok egyenlő elosztásával orvosolhatók”. E sorok írójának olvasatában a szociális magánjog korabeli képviselői – így Meszlény is – forradalmbibak voltak. Az már a történelem fintora, hogy a bátrakat is utolérte a jakobinusok sorsa.

Az általános személyiségi jog generálklauzulájának a megteremtésével (Mtj. 107. §), a személyiségi jogok függetlenítésével a vagyoni viszonyoktól és a tulajdonosi pozíciótól, a nagy liberális kísérlet felszámolásával, amely a személyt elválasztotta az embertől és a ‘tulajdonosra’ redukálta, a személyiségi jogok politizálódásával és azzal, hogy az autonóm struktúra viszonyait garantáló tulajdonjog

¹² MESZLÉNY Artúr: *Magánjog-politikai tanulmányok*. Budapest, 1901. 35.

helyébe a magánjogi autonómiát feltétlenül biztosító anyagi hordozó nélküli egyenlő méltóságú személyt állította, a szociális magánjog elmélete és eszmeisége megteremtette az egész szociális magánjogi törvényhozás alapját. Igaz – anticipálva az eredményt – mindez a valódi egyenlőségnek csak plátói ideája. De a magánjog ennél többet aligha tehet. A többi már az állam és a gazdaság küldetése – és felelőssége.

Összegezve, Székely László könyve a magyar magánjog fejlődéstörténetéből – annak politikai, gazdasági és társadalmi, tehát szociológiai szemléletű háttérét is kibontva – egy olyan korszak megelevenítésére vállalkozik, amelyben a jogfejlődés és a közjogi-magánjogi jogbölcsélet talán legizgalmasabb szellemharcai dúltak, és amelyet az azt követő hazug és hamis kor a feledés 'éji homályába' süllyesztett. Így a forrásvidék megelevenítése hazai jogirodalmunknak egy megmagyarázhatatlan és indokolhatatlan hiányát pótolja. A könyv messzemenően bizonyítja a Szerzőnek a témával kapcsolatos elmélyült kutatását, a témában való rendkívüli otthonosságát. Külön kiemelést érdemel a Szerző lebilincselő stílusa, gondolatgazdagsága, a polgári jogi dogmatikában, a hazai szakirodalomban és a kodifikációtörténetben való jártassága. A könyv különös értéke a folytatásra szánt nyitottsága ellenére meglevő befejezettsége és teljessége.

LÁBADY TAMÁS